

MED KNJIGAMI

VLADIMIR PAVŠIČ-BOR, KRITIKA

Odveč in tudi nesmotrno bi bilo ob Pavšičevih kritikah* razmišljati o tem, ali je avtor pomembnejši kot pesnik in dramatik ali kot kritik. Zakaj Pavšičeva publicistika je fragment v njegovi dosedanji literarni dejavnosti, saj predstavlja le manjše, v časovnem in razvojnem pogledu pa celo začetniško obdobje avtorjevega uveljavljanja v literaturi. Kljub temu pa omenjena izdaja izpričuje svojo koristnost in upravičenost. Kajti šele knjižna izdaja posameznih, v revijah in časopisih raztresenih kritičnih prispevkov pokaže celoviti miselni in idejni svet njihovega avtorja in tako prispeva k nazorni konfrontaciji posameznih estetsko kritičnih in kulturno političnih tokov v naši literaturi. Tovrstne publikacije pa se seveda ne smejo pojavljati na knjižnem trgu zaradi zgodovinske pietete in konservativnega pestovanja tradicionalnih smeri v naši literaturi. Njihova upravičenost mora biti zapopadena v kulturnopolitični aktualnosti idej posameznih avtorjev; potrjevati morajo naravno duhovno zvezo, ki se kot nit plete med sedanjim in preteklim časom. Resnice našega časa in našega duhovnega stanja ni mogoče iskati, če v to iskanje ni pritegnjeno tudi miselno in idejno izročilo minulih desetletij. In ob vsem tem ni odveč poudariti, da se resnica določene dobe ne izraža samo v tako imenovanih velikih tekstih, marveč tudi v vseh tistih, včasih komajda opaznih, a največkrat po krivici pozabljenih in zane-marjenih stremljenjih, ki so spremljala, dopolnjevala in razširjala osrednjih tok naše literature in njene estetsko kritične misli. Zato so izdaje del posameznih avtorjev vsekakor vzpodbuda za ocenjevanje in idejno razčlenjevanje tokov in dogajanj v slovenski literaturi, zlasti pa utegnejo biti koristne za široko in temeljito obravnavo problemov kontinuitete našega literarnega razvoja in tistih njegovih izdelkov, ki jim po pravici pripisujemo značaj prelomnih obdobj. Kolikor slovenske založbe izdajajo tudi to »nekomercialno« blago, opravljajo s tem važno kulturno delo, katerega čisti izkupiček se visoko obrestuje na duhovnem področju, čeprav ga ni — kot vemo — mogoče meriti niti s finančnimi možgani niti z denarnimi enotami. Kar se tega tiče, je pri nas mnogo zamujenega, saj je na primer vodilni kritik estetske in moralizujuče smeri med dvema vojnama, Josip Vidmar, uspel izdati svoje *Literarne kritike* v šestinpetdesetem, *Meditacije* pa v šestdesetem letu svojega življenja. Fran Albreht je moral dočakati sedemdesetletnico, da se je pojavilo njegovo kritično in publicistično delo zbrano in urejeno v knjižni obliki. Ta dva primera pa nikakor nista osamljena.

Med knjižne izdaje, ki vzpodbujajo k razmišljanju o obdobju med dvema vojnama, zlasti o desetletju, ki je sledilo ekspresionističnim dvajsetim letom, sodi prav gotovo tudi Pavšičeva *Kritika*. Vladimir Pavšič resda ni gledališki in literarni kritik in esejist po svoji življenjski in delovni usmerjenosti, kot to lahko rečemo o Josipu Vidmarju, Franu Albrehtu, Franu Koblarju, Ivu Brnčiču in še o kom drugem. Morebiti bi to naš avtor postal, če ne bi vojni vihar tako temeljito spremenil vsebine in oblike njegovega literarnega udejstvovanja. Nenadna in silovita želja po pesniškem izpovedovanju in oblikovanju,

* Vladimir Pavšič-Bor, *Kritika*. Uredil in opombe napisal Lojze Filipič. Str. 334. Izdala Cankarjeva založba v Ljubljani. 1961.

obujena v viharnih vojnih letih, je potisnila vstran Pavšičeve kritične interese tako močno, da tudi v povojnih letih Matej Bor ni več nadaljeval s pisanjem literarne in gledališke kritike.

Pavšičevi kritični nazori o slovenski poeziji, prozi in dramatiki so se oblikovali pod duhovnim vplivom ljubljanske slovenistike, ki sta ji dajali vodilni ton Ivan Prijatelj in France Kidrič. Ta dva mentorja sta študentu in kritiku začetniku obudila smisel za raziskovanje domače literarne tvornosti, vcepljajoč mu pri tem zavest o kontinuiteti našega literarnega razvoja in pa kritično spoštovanje do slovenskih slovstvenih prizadevanj v sklopu evropske duhovne in literarne sfere. Ljubljanska slovenistika je posredovala avtorju smisel za zgodovinsko razvojno razčlenjevanje posameznih pojavov in idejnih tokov v domači literaturi. Ta smisel se je potrdil predvsem v obsežnem spisu *Pogled na slovensko dramatiko po Cankarju*. To delo, ki ga smemo v predvojnem času postaviti ob Ocvirkov *Pregled slovenske literature 1918—1938* in Koblarjevo *Slovensko leposlovje 1918—1938*, pomeni edini značilnejši poizkus, katerega namen je bil, podati celovito in analitično podobo idejnega in tematskega razvoja novejše slovenske dramatike. V poglavjih *Kmečka drama*, *Meščanska drama* in *Odlomek iz gradiva o zgodovinski dram* je Pavšič obdelal vse pomembnejše slovenske dramske novitete po letu 1918, izpuščeno pa je v uvodu napovedano poglavje, ki naj bi obravnavalo še proletarsko dramo. Naslovi posameznih razdelkov kažejo na okvirno tematsko obravnavo gradiva, ki pa ji je avtor znotraj posameznih poglavij pridružil tudi idejne, estetske in oblikovne vidike. S kulturnozgodovinskega stališča pa je v zvezi z obdelavo gradiva vsekakor zanimiv Pavšičev pogled na tako imenovani problem slovenske narodne duše, ki še do danes ni prav nič izgubil na svoji veljavnosti: »Glejte, slovenska duša je vendar v svojem bistvu lirična. Kako, vruga, naj vendar ustvarja velike dramske umetnine?! Da je slovenska dramatika taka, kot je, nismo krivi mi, kriva je pač uboga lirična slovenska narodna duša! Ni kriva ne gledališka uprava niti kritika niti pisatelji sami niti publika, kriva je slovenska narodna duša, ki nas je vse skupaj hipnotizirala s svojim liričnim fluidom. Pisati slabe drame, zapostavljati dramatiko, molčati o njej dosledno in vztrajno, je potemtakem celo nekakšna specifično slovenska narodna vrlina. In morda ni daleč čas, ko bomo iz svojega narodnega gledališča s krepelci, če že ne z ognjenimi meči, zapodili slovensko dramatiko in gledališče končno veljavno izpremenili v zavetišče slovenske lirične narodne duše. Morda pride čas, ko bo pisati dobre slovenske drame slovenska nacionalna herezija.«

Nič manjši pa ni bil delež, ki ga je pri oblikovanju Pavšičevih literarnih in kulturnopolitičnih nazorov imel idejni vpliv slovenske kulturne levice in marksistične misli tedanjih ljubljanskih akademikov, zbranih okoli lista Akademski glas in pozneje 1551. V tem idejnem krogu je Pavšič izoblikoval in izšolal smisel za socialne, politične in kulturno nazorske probleme, ki bistveno vplivajo na kulturno in umetnostno dogajanje. Vidmarjeva zgolj v estetiko in moralizem usmerjena kritika je tako našla svojo naravno dopolnitev tako v Brnčičevi kakor tudi v Pavšičevi kritiki. Večina Pavšičevih kritičnih prispevkov je nastala v izredno razgibanem obdobju slovenskega kulturnega in literarnega življenja, ko se je izvršila temeljita idejna preorientacija, ki zajema slovensko duhovno življenje skoraj v celoti. Zato je treba določati značaj Pavšičevih kritičnih prispevkov predvsem z zornega kota omenjenega idejnega procesa v slovenski kulturi. Očitno je namreč, da je Pavšič v svojih člankih poizkusil,

kot mnogi drugi njegovi sovrstniki, analizirati naglavne grehe tedanjega literarnega in kulturnopolitičnega stanja. Pavšič je bil sodelavec *Ljubljanskega zvona*, ki je pod uredništvom pisatelja Juša Kozaka zbiral okoli sebe tedanje napredne in kritične duhove na Slovenskem. Pavšičevi kritični prispevki se zaradi svoje idejne narave harmonično vključujejo v *Zvonovo* tradicijo tridesetih let.

Poglavitni del Pavšičevih kritik sestavljajo prispevki o gledališču in o slovenski dramatik. Bodoča zgodovina slovenskega gledališča bo morala vsekako upoštevati te prispevke, saj je avtor v njih prerastel tesne okvire žurnalističnega in kronističnega opisovanja posameznih dramskih del in njihovih uprizoritev. Tako se pojavljajo Pavšičevi članki v času, ko še morda ni povsem zamrl čut za zgodovinsko razvojno analizo naših kulturnih in umetniških problemov, zakaj ta analiza je tem bolj razumna, kolikor temeljiteje upošteva, predvsem pa tudi pozna tista gledališča, ki so k razvoju naše kulturne zavesti kakorkoli plodno prispevala. Pavšičeve kritike so napisane v jasnem in preprostem jeziku, v katerem je čutiti dobrodejni vpliv kristalno čistega, a miselno bogatega Prijateljevega sloga. Zato jih sodobni bralec danes, ko zavozlanost in zamotanost sloga postajata edini karakteristikon učenosti, sprejme kot izraz in dokaz jasne volje in jasne orientacije v obravnavani gledališki in literarni problematiki. Čeprav so te kritike le torzo in kot take del nekdanje Pavšičeve kritične dejavnosti, v marsičem dopolnjujejo in pojasnjujejo sedanje delo svojega avtorja.

Bojan Štih

MIRA MIHELICEVA, MALA ČAROVNICA

Pisatelj — kakor je znano — ne gre ocenjevati po njihovih prvencih. Kar pa seveda še ne pomeni, da bi literarni prvenci ne glede na to, kakšen umetniški dosežek predstavljajo in koliko jih je pisatelj v svojem nadaljnjem razvoju prerasel, ne mogli biti za pisatelja nadvse značilni in kot taki tudi nadvse pomembni za naše umevanje njegovega dela in za naše razpoznavanje v njem. V njih se namreč največkrat z jasno ostrino in z neko skorajda naivno razvidnostjo, ki je še ni uspelo uglasiti in prekriti obrtno mojstrstvo, očituje ne samo vpliv raznih literarnih vzgledov in šol, ampak tudi tisti prvotni vzgib, tisti individualni psihološki impulz, ki je pisatelja nagnil k literarnemu oblikovanju in mu tako rekoč potisnil pero v roke. Ta prvotni impulz ostaja živ in delujoč tudi v nadaljnjem pisateljevem delu, pa čeprav ga pisatelj, oborožen z vse večjo življenjsko in obrtno izkušnjo, ume vse bolj obvladovati in krotiti in ga racionalno vključevati v celotni okvir svojih literarnih zamisli.

Mira Miheličeva je stopila v slovensko literaturo tik pred zadnjo vojno v znamenju tiste lahkotne, romantično pojmovane fabulistike, ki operira z velikimi, usodnimi čustvi, ki pušča svojemu pisatelju odprte neomejene možnosti za igro nenavadnih naključij in presenetljivih zvez in kjer so vsa notranja sorazmerja uravnana tako, da se lahko vsak trenutek vse zgodi. V kasnejših delih, ki so nastajala že po vojni in ki skoraj vsa obravnavajo vojni čas in družbeno-moralna navzkrižja v njem, se je Miheličeva v skladu z objektivnejšim značajem svoje snovi povzpela do bolj vsestransko razčlenjenih, pa tudi strože oblikovanih in bolj logično podprtih literarnih